

KIRJOITTAVA MINÄ SUHTEESSA TOISEEN

KERRONTATEKNISIÄ HUOMIOITA
JUHA SILTALAN KIRJASTA
MIEHEN KUNNIA

Touko–kesäkuun vaihteessa 1995 virittyi julkisissa tiedotusvälineissä keskustelu psykoanalyysin sovelluksista ihmistieteissä. Juha Siltala ja Sari Näre (Yliopisto-lehti 11/95, s. 27–28, HeSa 6.6.1995) vastasivat Jari Ehrnroothin kirjoitukseen »Psykoterapiasta terroriin» (Helsingin Sanomien kuukausiliite n:o 11 27.5.1995), jossa Ehrnrooth mainitsee nämä kollegansa nimeltä psykoterrorin harjoittajina. Keskustelussa viitattiin mm. Juha Siltalan mieselämäkertaa-aineistolle pohjaavaan kirjaan *Miehen kunnia* (1994).

Tästä vilkkaasta mielipidesivuilla jatkuneesta keskustelusta on kulunut jo tovi aikaa. Keskustelun aiheet sen sijaan ovat yhä ajankohtaisia: tieteen kielen ja metodien suhde kaipaa valaistusta. Seuraavassa otan esiin joitakin Juha Siltalan *Miehen kunnia* -teokseen liittyviä kielellisiä ongelmia.¹ Tarkoitukseni on tuoda lisävalaistusta siihen, mitä on tieteen tai tutkimuksen kieli, ja käyttää mainittua teosta yhtenä esimerkkinä. Siltalan teoksen lisäksi — esimerkkinä samantyyppisen ongelman toisenlaisesta ratkaisusta — mainitsen Marja Kaskisaaren Lesbokirjan (1995).

Siltala otsikoi vastineensa Ehrnroothille seuraavasti: »Ihmiset — kohtalotovereita vai puhetapoja?» Otsikointi on sattuva siksi, että näiden välille voi rakentaa yhteyksiä: koettu

¹Tämän tekstin syntyvaiheessa artikkelin kirjoittaja hyötyi Auli Hakulisen, Juhani Härmän, Tiina Lehtorannan ja Anna Lepon raikkaista kommentteista. Heille lämmin kiitos — samoin kuin Virittäjän arvioijille — arvokkaista neuvoista.

kohtalotoveruus näkyy tavassa puhua. Myös omaksuttu tieteellinen metodi ja asenne peilautuvat tekstin pinnassa, tieteen kielessä. Huomioni liittyvät kerronnan muotoihin Siltalan tekstissä, jonka tekstityyppiä ei ole helppo määritellä². Tai kääntäen: jos oletetaan, että tietyille tekstityypeille ovat ominaisia tietyt vakiintuneet kerronnan tavat, tarkastelen seuraavassa niitä pulmia, joita *vapaan epäsuoran esityksen* käyttö Siltalan kirjassa synnyttää. Vapaa epäsuora esitys on kerrontatekniikka, jossa kertoja esittää henkilön sisäisiä tuntemuksia ikään kuin sisältäpäin tarkasteltuina säilyttäen kuitenkin kerronnassaan yksikön 3. persoonan käytön, tähän tapaan (tarkastelen samaa esimerkkiä yksityiskohtaisemmin tuonnempana):

- (1) Vuotava alapää, tippuri, kummittelee merimies Jounin ajatuksissa ylevän hautajaistunnelman vastakohtana. Jumala ei varmaankaan hyväksyisi saastaista miestä eivätkä ihmisetkään, jos näkisivät läpi./ (Siltala mts. 216.)

Juha Siltalan kirjassa *Miehen kunnia* ja Marja Kaskisaaren *Lesbokirjassa* käytetyt kerronnan ratkaisut poikkeavat tavanomaisista. Se, että ylipäänsä vaihtelua ja poikkeavia ratkaisuja esiintyy, on seurausta tieteellisen kirjoittamisen murroksesta. »Perinteisen» tieteellisen tekstilajin rinnalle on syntyneessä uudentyypeistä välimuotoista tekstilajia. Tutkimusteksti kattaa laajana alueen akateemisista opinnäytteistä vapaampiin, esseistisiin kirjoitelmiin. En ota kantaa siihen, mikä Siltalan tekstilaji tässä haarukassa on, vaan pidän sitä asiatekstinä, jonka pyrkimys on välittää lukijalle elämäkerta-aineiston analyysin tuloksia. Tieteellisen tekstin subjektiivisuus ilmipannussa tai kätkeytyssä muodossaan on ongelma, johon eri kirjoittajat hakevat omanlaisensa ratkaisun. Kerronnan muodot, tekijän identiteetti ja tekstin äänien väliset suhteet ovat myös valintoja, jotka kuvastavat suhdettamme tietoon ja tekijänoikeuteen ideologisine konnotaatioineen, sellaisina kuin ne ovat voimassa nyky-yhteiskunnassamme.

Miehen kunnia pohjaa suomalaisten miesten kirjoittamaan omaelämäkerralliseen tutkimusaineistoon. Ottamatta kantaa kysymykseen kokemukseräisen aineiston oikeutuksesta tai oikeaoppisesta tulkinnasta ihmistieteissä (vrt. Ehrnrooth ma.) kiinnitän huomiota siihen tapaan, jolla kirjassa lainataan ja kommentoidaan tätä tutkimusaineistoa ja jolla kirjoittaja välillisesti ilmentää suhdettaan analyysin kohteena olevaan aineistoon. Puhun siis ensisijaisesti kokemukseräisen aineiston *representaatiosta* Siltalan tekstissä ja siitä suhteesta, joka esitetään tekijän ja tutkimusmateriaalin välille.

Kaskisaaren ja Siltalan kirjojen peruslähtökohta on sama: tutkija kirjoittaa hallussaan olevan aineiston pohjalta. Aineisto koostuu muiden kirjoittamista omakohtaisista teksteistä, joita kirjantekijät sitten omissa teksteissään valikoivasti siteeraavat ja analysoivat.

TOISEN SANOIN: PUHEEN ESITTÄMISMUODOISTA

Sitaatin ja sen kommentin välistä suhdetta leimaa — vakiintuneen oletuksen mukaisesti — etäisyys ja näkökulman vaihtuminen. Erityisesti tieteellinen tekstilaji on korostanut tätä etäisyyttä eri puhujien välillä luodakseen objektiivisuuden vaikutelman. Osaltaan myös

² Julia Kristevan mukaan (1969) genre määräytyy dialogisesti puhuvan subjektin suhteesta vastaanottajaan.

moderni länsimainen käsitys tekijänoikeudesta on korostanut tekijöiden välistä *demar-kaatiota*, rajojen merkitsemistä yhtäältä velan ja kiittollisuuden osoituksena, toisaalta vastuun säilyttämisen vuoksi. Muotoseikkojen tasolla tämä on johtanut systemaattiseen lainausmerkkien ja lähteiden merkitsemisen vaatimukseen.

Toisen tekstiin voi viitata monin tavoin. Palautettakoon mieliin jaottelu suoran, epäsuoran ja vapaan epäsuoran esityksen välillä, jonka viimeaikainen kielitiede on tosin osoittanut riittämättömäksi (ks. esim. Authier-Revuz 1995, Bruña Cuevas 1996). Tutuimpia näistä rakenteista lienevät kaksi ensin mainittua. *Jaakko sanoi*: »En voi tulla tänään.» tai epäsuorasti: *Jaakko sanoi, ettei voi tulla tänään*. Epäsuora esitys on suoraa esitystä vapaampi, ja vaihtoehtoja saman asian ilmaisemiselle epäsuorasti olisi useampia. Vapaata epäsuoraa esitystä puolestaan on perinteisesti pidetty yksinomaan kaunokirjallisuudelle ominaisena tyylikeinona, joskin nykytutkijat ovat osoittaneet sitä esiintyvän mm. lehtiteksteissä.

Vapaan epäsuoran esityksen synty käsitteenä (saksaksi *Die erlebte Rede*, ranskaksi *le style indirect libre*, englanniksi *narrated monologue*³) ajoittuu vuosisadan vaihteeseen. Tämän tekniikan ensimmäiset tutkijat olivat kuuluisia kielitieteilijöitä, kuten Charles Bally ja Eugen Lerch. Tiukemmin kaunokirjallisesta näkökulmasta siihen paneutuivat mm. Leo Spitzer ja Albert Thibaudet. 1920-luvulla ilmestyi Saksassa ja Ranskassa useita tätä tekniikkaa käsitteleviä teoksia, joista tunnetuimpia ovat Marguerite Lipsin *Le style indirect libre* (1926), Werner Güntherin *Probleme der Rededarstellung* (1928) ja Etienne Lorckin *Die »erlebte Rede«: eine sprachliche Untersuchung* (1921).

Suomessakin asiasta kiinnostuttiin. Vuonna 1948 Virittäjässä ilmestyi Aarni Penttilän artikkeli referaatista, jossa viimeistään termi *eläytymisesitys* tuotiin kielentutkimuksen käyttöön. Vuonna 1960 Osmo Ikola osallistui samaan keskusteluun saksankielisessä monografiassaan, jonka aiheena oli suomen kielen referointi. Kaija Kuiri vei suomalaista tutkimusta eteenpäin vuonna 1984 valmistuneessa väitöskirjassaan, jossa hän puolestaan käsitteli puhutun suomen referointia.

1950-luvulla vapaan epäsuoran esityksen tekniikkaa pidettiin avainkäsitteenä modernin kaunokirjallisuuden typologisessa ja lajityyppisessä määrittelyssä sekä yleisellä tasolla kaunokirjallisen kielen luonnehdinnassa (Cohn 1983: 108).⁴ Vapaan epäsuoran esityksen synty kytkeytyy tiettyyn ajankohtaan romaanikirjallisuuden kehityshistoriassa. Se astuu näyttämölle juuri silloin, kun 3. persoonamuodon kertomakirjallisuus alkaa vallata perinteisesti 1. persoonalle varattuja alueita (kirjeet ja tunnustukset) ja huomiota aletaan kohdistaa yhä enemmän henkilöihahmojen tunne-elämän kuvaukseen (Cohn 1983: 113). Tunnettuja vapaan epäsuoran esityksen mestareita olivat mm. Jane Austen, James Joyce (etenkin varhaistuotannossaan), D. H. Lawrence, Gustave Flaubert, Emile Zola ja Virginia Woolf. Modernin kaunokirjallisuuden piiristä mainittakoon mm. Nathalie Sarraute ja Alain Robbe-Grillet.

³ Englanninkielisiä termejä on useita. Toisinaan näkee käytettävän myös sellaisia vakiintuneita termejä kuin *represented speech*, *interior monologue*, *free indirect discourse/style/quotation* ja *narrated discourse*. Anglo-amerikkalaisessa tutkimuksessa vapaa epäsuora esitys on vasta viime aikoina saanut osakseen ansaitsemaansa huomiota, ja tästä syystä englanninkielisenä käsitteenä se ei ole yhtä vakiintunut kuin saksalaisessa tai ranskalaisessa lähdekirjallisuudessa.

⁴ Cohn (1983: 7) siteeraa Käthe Hamburgeria: »Epic fiction is the sole epistemological instance where the originality (or subjectivity) of a third-person *qua* third-person can be portrayed.»

Cohn toteaa, että tätä henkilön ja kertojan päällekkäisyyttä hyödyntävää tekniikkaa on kuvailtu kirjallisuustieteessä monin kielikuvin: optiseksi, geometriseksi, akustiseksi, eroottiseksi... En malta olla toistamatta Cohnin (1983: 115) herkullista Henry James -sitaattia: »*A beautiful infatuation this, always, I think, the intensity of the creative effort to get into the skin of the creature; the act of personal possession of one being by another at its completest.*» Se viktoriaanisesta pidättyväisyydestä!

Vapaa epäsuora esitys on tyyli, jossa kertojan ja henkilön näkökulmat sekoittuvat erotamattomasti toisiinsa (*vision avec*). Sen määrittely ja toisinaan tunnistaminenkin ovat muihin lueteltuihin toisen puheen⁵ esittämisen tapoihin verrattuna ongelmallisempia. Vaikeus piilee siinä, että puhtaasti syntaktiset ja kieliopilliset kriteerit eivät ole riittäviä. Mukaan on otettava sellaisia moniulotteisia parametrejä kuin näkökulma ja ääni⁶. Määrittelyn kokeminen ongelmalliseksi on kuitenkin oire siitä, että itse asiassa perinteinen kolmijako on valheellisen yksinkertaistettu ja harhaanjohtava. Mielestäni kaikkia näitä eri esitystapoja tulisikin jyrkkien kategorioiden sijaan tarkastella liukumana, sarjana diegeettisen ja mimeettisen⁷ ääripoolin välimaastossa. Kaikkein mimeettisinkin näistä esitystavoista, suora esitys tai sitaatti, on altis ympäröivälle kontekstille, ja analyysin tulisi mielestäni kiinnittää aiempaa enemmän huomiota referoidun ja referoivan tekstin väliseen vuorovaikutukseen ja rajankäyntiin (Tuomarla 1993). Mutta tarkennan vielä vapaan epäsuoran esityksen määritelmää.

ILMAISUN SISÄLTÖ JA TYYLI

Persoonan (yleensä yksikön 3. persoonan) ja aikamuotojen omintakeiset yhdistelmät sekä idiosynkraattisen sanaston käyttö ilmentävät kaikki osaltaan vapaalle epäsuoralle esitykselle ominaista näkökulmaa, jota on luonnehdittu kaksiaääniseksi (Bahtin 1973 [1929]) tai moniääniseksi (McHale 1978). Huudahdukset, tunteellinen kielenkäyttö ja deiktiset elementit (*tässä, nyt, tämä...*) kielivät nekin subjektiivisuudesta, joka leimaa vapaata epäsuoraa esitystapaa. Ilmaisun sisältö on luonteeltaan kokemuksellista. Vapaa epäsuora esitystapa ei aina ole referoivaa sanan kirjaimellisessa mielessä, vaan välittää toisinaan lukijalle kuvailtavan subjektin *sisäistä* puhetta tai mielentilaa (vrt. Penttilän 1948 termiin *eläytymisesitys*). Tammi (1986: 30) korostaakin, että kaunokirjallisissa teksteissä puheen ja ajattelun rajat kyseenalaistuvat ja vapaa epäsuora esitys välittää lukijalle diskurssin, joka henkilön kannalta usein jää ikään kuin »verbalisoinnin kynnykselle». Niinpä kaikkea sitä, mikä välitetään lukijan tietoon vapaan epäsuoran esityksen muodossa, ei ole syytä ymmärtää henkilön itsensä lausumaksi (mts. 36).

⁵ *Puhe* on ymmärrettävä tässä mahdollisimman laajassa merkityksessä, joka käsittää myös henkilöahmon sisäisen puheen. *Toinen* on merkityksessä 'autre', olkoon kyseessä sitten fiktiivinen henkilöahmo tai toinen ihminen erotuksena kertojan tai referoijan henkilölle.

⁶ Gérard Genette on korostanut näiden käsitteiden erillisyyttä ja pohjaa tähän erotteluun *fokalisointien* kolmijakonsa. Fokalisoinnilla tarkoitetaan tässä yhteydessä sitä näkökulmaa, josta tarinan tapahtumat kerrotaan ja joka siis Genetten mukaan on eri asia kuin ääni, joka ne kertoo. Genetten käsityksestä poikkeava ratkaisevasti Paul Ricoeur (1984), jonka mielestä kyseessä on yksi ja sama funktio.

⁷ Platonin ja Aristoteleen teksteihin perustuva kerrontatekninen perusjako kertovien ja esittävien tekstien välillä. Edellisessä kertoja on selvästi läsnä välittävänä tekijänä, jälkimmäisessä tarina ikään kuin »kertoo itse itsensä». Vrt. esimerkiksi perinteiseen romaaniin ja teatteriin.

Ilmaisuvoimaltaan vapaa epäsuora esitys on hyvin intensiivistä. Kuvattu näkökulma on useimmiten jonkin kirjan henkilöhahmon, mutta kertojan suhde tähän jää usein epä-määräiseksi. Eräissä tapauksissa kertoja ikään kuin sulautuu kuvailtavan henkilön tunnetilaan ja sen seurauksena kertojan ja henkilöhahmon äänet sekoittuvat toisiinsa. Tekstin tasolla voidaan havaita liukumista puoleen tai toiseen, selviä rajakohtia on harvoin. Ehrlichin (1990: 7) mukaan vapaa epäsuora esitys välittää lukijalle kertojan kirjan henkilöä kohtaan tuntemaan empatian tarinan tapahtumia esittäessään.

Vapaan epäsuoran esitystavan tunnistaminen perustuukin jyrkkien lauseopillisten kriteerien puutteessa erilaisten kriteerien synteisille. On otettava huomioon ympäröivä teksti ja tekstin sisältämän informaation antamat vihjeet. Kuka muu esimerkiksi voi tietää henkilön sisäisestä kokemus- ja arvomaailmasta kokijan itsensä lisäksi? Kaikkitietävä kertoja kyllä, mutta miten on tutkijan laita? Voiko tutkija olla oman tekstinsä kaikkitietävä kertoja? Jos, niin missä rajoissa hyväksymme kertojan ja kuvailtavan henkilön kokemusmaailmojen päällekkäisyyttä ei-kaunokirjallisessa tekstissä? Onko kirjan tekijällä oikeus referoida kohdettaan polkuja oikaisemalla, ja jos näin on, niin minkälaisesta tekstistä silloin on kyse?

ELÄYTYVÄ TUTKIJA

Pyrin seuraavassa esittelemään sitä, miten nämä erilaiset toisen puheen esittämistavat kytkeytyvät Siltalan tutkija-kirjoittajan minäkuvaan ja leimaavat lukijalle välittyvää kuvaa siitä, minkälainen suhde tutkivan ja tutkittavan subjektin välillä vallitsee. Aion kiinnittää huomiota siihen, miten tutkijan samastuminen ja vastaavasti etäisyyden ottaminen suhteessa tutkittavaan ilmenevät tekstissä kielellisinä rakenteina.

Miehen kunnian kielellisenä erityispiirteenä on epäkonventionaalinen tapa kommentoida ja esittää toisen puhetta. *Toisella* tarkoitan sitä näkökulmaa, joka kulloinkin välitty referoiduista tutkimusaineiston tekstikappaleista. *Toinen* on toisin sanoen tutkittava, jonka kirjoituksen pohjalta Siltala kuvaa suomalaisen miehen keskeistä kipupistettä, häpeän tunnetta. Erotuksena perinteisemmistä tavoista ilmentää tutkijan ja tutkittavan välistä suhdetta Siltala on olennaisesti eläytyvä tutkija. Siltalan henkilö, oma kokemus miehuudesta, on hermeneuttisen tulkinnan perusta. Nämä eläytymistä ilmaisevat kielelliset rakenteet ovat mielestäni se tekstin piirre, joka yhtäältä kielii tutkijakuvan muuttumisesta tieteessä yleensä, toisaalta kytkeytyy spesifisempään ongelmaan kokemuseräisen aineiston käytöstä. Kokemuseräisen aineiston käyttöön, analysointiin ja tulkintaan liittyvät ihmistieteiden perusongelmat heijastuvat Siltalan tekstissä kielellisinä muotoina. Koska näkökulmani on narratologis-kielellinen, ongelman voi muotoilla hieman toisin: kuka tekstissä kokee?

Arvatenkin vastaus on monikossa: omaelämäkirjoittaja kokee, lukija kokee, mutta myös tutkija kokee. Tutkijan kokeminen on jäljitettävissä tekstistä kielellisiin rakenteisiin: vapaa epäsuora esitys on kerronnallinen rakenne, jossa kertoja kokee yhdessä kuvailtavan henkilön kanssa.

Seuraavaksi tarkastelen yhden kerrontateknisen rakenteen kautta tätä tutkijan kokemista suhteessa tutkittavan kokemiseen. Juuri vapaan epäsuoran esitystavan valinta osoitautuu mielekkääksi senkin vuoksi, että sitä on pidetty kaunokirjallisuudelle ominaisena, ▷

asiateksteihin kuulumattomana tapana esittää toisen puhetta lähentyen toisen omaa näkökulmaa. Subjektiiivisen olemuksensa vuoksi se poikkeaa totutusta asiateksteissä, saati tieteellisessä tekstilajissa. Asennesemanttisen näkökulman (kertoja-tutkija/elämäkertahenkilö) analyysin kautta voidaan ymmärtää Siltalan koko tekstin ideologisia valintoja suhteessa tieteellisen kirjoittamisen perinteeseen.

EMPATIA ARVOTTAMISENA

Vapaan epäsuoran esitystavan subjektiiivisuus on siis se seikka, joka on perinteisesti sulkenut sen pois asiateksteistä. Kokemusperäisen sisällön esittäminen kokemusmaailmojen rajoja sekoittamalla on ollut asiateksteihin kuulumaton tyylikeino. Seuraavaksi tarkastelen subjektiiivisuuden toistaiseksi mainitsematonta ulottuvuutta: arvottamista. Olteanin (1993) mukaan vapaa epäsuora esitys kätkee sisäänsä arvottamisen funktion, joka ilmenee joko ironiana tai empatiana tai niiden sekamuotona. Keskeistä on analysoida kertojan suhdetta siihen esitettävään näkökulmaan, joka oleellisesti kuvaa henkilöhahmon subjektiiivisuutta mutta jota ei siis esitetä kertojalle täysin ulkopuolisena. Kärjistäen voitaisiin sanoa, että ironiassa kertoja kasvattaa etäisyyttä kohteeseensa, kun taas empatian ilmaisemisen lähteenä on kertojan samastuminen henkilön näkökulmaan. Raja niin kerronnan eri rakenteiden kuin kokijoidenkin välillä on usein häilyvä.

Edellä totesin, että vapaan epäsuoran esityksen määrittäminen on vaikeaa. Sen tunnistaminen perustuu useiden tuntomerkkien synteetille. Koska määrittämisen ongelmat eivät ole tässä keskeisiä, tyydyn muutamiin Siltalan tekstistä poimimiini esimerkkeihin. Keskeisellä sijalla on näkökulman ilmaisemisen kriteeri. Katsotaan seuraavia tekstiesimerkkejä kiinnittäen huomiota siihen, kenen näkökulma on kulloinkin kyseessä.

- (1) Vuotava alapää, tippuri, kummittelee merimies Jounin ajatuksissa ylevän hautajaistunnelman vastakohtana. (Viitenumero.)⁸ *Jumala ei varmaankaan hyväksyisi saastaista miestä eivätkä ihmisetkään, jos näkisivät läpi!*⁹

Ulostamiseen liittyvä huomio saa helposti nautinnollisen varauksen, mutta nautintoa varjostaa itsenäisyyden menetyksen uhka — sisääntunkemisen pelko. (Viitenumero.) (Siltala mts. 216.)

Esimerkin 1 kursivoitu osa kuvaa ikään kuin Jounin sisäistä ajatusmaailmaa. Se ei kuitenkaan ole suora lainaus, ei ainakaan sellaiseksi merkitty. Kyse on siis vapaasta epäsuorasta esityksestä, jonka puitteissa kertoja-tutkija Siltala on eläytyen referoinut analysoitavan tajuntaa, tulkinnut sitä.

Näkökulmien sekoittuminen saattaa ilmetä myös sanaston tasolla:

⁸ Viitenumerolla viitataan »Jounin» tekstiin Siltalan aineistossa. Siltala (1994: 18): »Tekstien juoksevat numerot viittaavat saapumisjärjestyksessä tasa-arvoasian neuvottelukunnan arkistoon; SKS:n arkistossa tekstit saavat toisen numeroinnin. Löytääkseen tekstin sieltä joutuu ensin kysymään henkilön nimeä minulta tai muilta analyysoijilta, eikä nimiä luovuteta kuin tieteelliseen tutkimuskäyttöön.»

⁹ /-merkillä kuvaan kappaleenvaihdon. Useat lainatun puheen ongelmiin paneutuneet tutkijat ovat havainneet, että puhujan tai näkökulman vaihdosta seuraa kappaleen vaihtuminen tekstin kirjoitusasussa. Kappalejako on siis eräs tekstin antamista vihjeistä myös näkökulman ratkaisemiseen näissä tahallisen epäselvissä tapauksissa.— Kursivoinnit ovat tämän artikkelin kirjoittajan.

- (2) / Vaikka Jussi luovutti tilinsä vaimolle ja eli päivärahoilla *juomatta ja naimatta*, vaimo ja lapset *kinusivat* yhä lisää rahaa »kurkut suorina». Jussi koki, että hänen hyvyttään käytettiin väärin sekä kotona että töissä. »Minusta aina tuntui siltä kuin minä olisin joutunut yleisen simputuksen kohteeksi.» Hän ei saanut toisia ymmärtämään asioita niin kuin hän ne koki. »Ja yleensä *se* kuitattiin vain sillä, että minä olen *se*, joka asiat ymmärtää täysin väärin. Ja saattoihan siinä ainakin puolet olla totta.» Jussi alkoi samastua hyökkääjään. (Viitenumero) (Siltala mts. 207.)

Ovatko kursivoidut ilmaisut Siltalan, vai jäljitteleekö hän Jussin omaelämäkerrallisen tarinan tyyliä, paikoin merkitsemällä nämä kohdat kirjaimellisiksi lainauksiksi lainausmerkein, paikoin ei? Kertoja-kommentoijan kielen värittyminen henkilön kielelle ominaisin piirtein on eräs näkökulmien lomittumisen seuraus. Fokalisointi on tässä ulkopuolinen, mutta sanaston idiosynkraattisuus tuntuu viittaavan Jussin henkilöön.¹⁰ Sitaattia ja kontekstia sitoo yhteen myös anaforinen viittaussuhde: *se*.

- (3) Stilleriä Hytönen on epäillyt homoksi, ilmeisesti vain juutalaisuuden perusteella. (Viitenumero.) *Orientalainen mieshän on degeneroitunut naisen tasolle eikä ole sotilaallisilta kyvyiltään länsimaisen miehen veroinen.* (Viitenumero.) (Siltala mts. 295.)

Jälkimmäisen virkkeen ironia ilmentää, että sen kirjoittaja vieroksuu esittämäänsä näkökulmaa. Kyseessä on implisiittinen laina, toisen ajatuskulku, jonka vieraus omalle katantokannalle ilmenee hienovaraisena ironiana. Ranskalaisessa terminologiassa (Ducrot 1984) on tapana erottaa käsitteellisellä tasolla ilmaisun *locuteur* ja *énonciateur*¹¹. Tämä erottelu palvelee sellaisten hienojakoisten ilmiöiden tarkastelua, joissa puhuja ei ota vastuulle enonsiaatiota. Esimerkissä 3 puhuja ja persoona ovat erillisiä, ja virke on siten polyfoninen: kertoja samastuu näennäisesti Hytösen asenteisiin, esittää asian ikään kuin Hytösen »järjellä», mutta ottaa siihen sitten täyden etäisyyden tekemällä siitä naurunalaisen mielipiteen. Asetelma on riskialtis, sillä subjektiviteetit lomittuvat jonkin verran ja ironian tulkinta jää lukijan tarkkanäköisyyden varaan. Palaan myöhemmin *-hAn*-liitepartikkelin funktioon.

Karkeasti: silloin kun tekstissä ei ole käytetty lainausmerkkejä johtolauseineen (Hän sanoi: »...») eikä alistuskonjunktiota (Hän sanoi, että...), mutta havaitaan kuitenkin, ettei näkökulma ilmaisultaan ole ainoastaan kertojan, puhutaan vapaasta epäsuorasta kerronnasta. Tietoteoreettisesta ja modaalisesta näkökulmasta tämä muoto on kiintoisa siksi, että joissakin tapauksissa sen voidaan katsoa epäsuoran esityksen tapaan ilmentävän sitä, hyväksyykö lainaaja puheen sisällön. Jos siis epäsuoran esityksen katsotaan olevan jon-

¹⁰ Vrt. Kajanen (1996: 224): »henkilöhahmon puheen kontrasti kertojan omaan kielimuotoon».

¹¹ Termejä ei tietääkseni ole suomennettu. Ne voitaisiin karkeasti kääntää tässä *puhujaa* ja *persoonaa*. Jälkimmäinen liittyy näkökulman käsitteeseen; persoonalle lankeaa vastuu lausuman sisältämästä näkökulmasta ja mielipiteistä. Puhujan ja persoonan välistä järjestäytymistä voitaisiin kuvata — Ducrot'n itsensä tavoin — vertaamalla sitä taiteeseen: kirjailija luo henkilöahmoja, persoonia, joihin hän voi suhtautua eri tavoin ottamalla niihin vuoroin etäisyyttä, vuoroin heihin samastumalla. Termien *locuteur* ja *énonciateur* seikkaperäiset määritelmät löytää esim. Ducrot'lta (1984). Kaja Silvermanin (1983: 47) *puhuttu subjekti* erotuksena Benvenisten puhuvalle subjektille ja lausuman subjektille tulee lähelle Ducrot'n persoonan käsitettä (ks. Laitinen 1995a: 70). Termien vastineista angloamerikkalaisessa tutkimusperinteessä mainittakoon esimerkiksi Goffmanin (1981) osallistujaroolien analyysin *auktori*, *animaattori* sekä *päämiehen ääni*. Ducrot'n käsitys polyfoniasta on läheistä sukua bahtinilaiselle heteroglossialle (Bahtin 1987: 88–89).

kinlainen parafraasi toisen puheesta (esim. Perret 1994), vastuu sen sisällöstä lankeaa esittäjälle itselleen (Perrin 1994: 230). Suoran sitaatin esittäjän näkökulma katsottaisiin sitä vastoin siteerattavan näkökulmasta erillisemmäksi. Referoijan suhde sitaatin asiasisältöön olisi ainakin eksplikoimaton. Kaikkiin muotoihin pätee lisäksi se, että referoija voi ilmentää eri keinoin omaa asennoitumistaan referoidun puheen asiasisältöön.

Koska epäsuora esitys ei ole yksioikoinen kalkyylillä suorasta esityksestä, vaan sisältää useimmiten referoijan tuomaa lisäinformaatiota tai tulkintaa¹², subjektiviteetit ovat episteemisestikin lomittaisia eivätkä aina kiistattomasti toisistaan erotettavissa. Epäsuora esitys tarjoaa referoijalle eri mahdollisuuksia asennoitua referoimansa puheen asiasisältöön ja ilmaista omaa suhtautumistaan¹³. Suora lainaus puolestaan takaa käyttäjänsä näennäisen puolueettomuuden. (Toisaalta siteeraaja usein kommentoi omissa nimissään jo esittämänsä sitaattia sisällöllisesti ja näin korostaa näkökulmien erillisyyttä siinäkin tapauksessa, että ne sattuisivat olemaan yhteneväiset.) Koska vapaan epäsuoran esitystavan alkuperäinen puhuja on tarkoitteeltaan epämääräinen, vastuu asiasisällöstä säilyttyy myös referoijan niskoille (»l'ambiguïté, le doute maintenu sur le véritable énonciateur de l'énoncé en question»,¹⁴ Perret 1994: 113). Näin subjektiviteettien vaikutusalueet sekoittuvat toisiinsa ja rajat hämärtyvät. Siltalan tekstin kokemusrajojen epämääräisyys häiritsee paikka paikoin.

Tutkijan samastuva ote tutkimuskohteeseensa, sikäli kuin tämä on tunteva ihminen, voi luonnollisesti olla tietoinen valinta. Esipuheessaan Siltala toteaaakin: »Elementteihin silppuaminen ei ikinä korvaa sitä näkökulmaa, joka avautuu itsensä käyttämisestä heuristisena välineenä» (mts. 18). Tutkija ymmärtää toisin sanoen tutkimuskohdettaan itsensä kautta, käyttäen omaa kokemustaan analyysin välineenä. Silputun puheen, siis Siltalan lainaamien tekstikatkelmien pohjalta tehdyn tulkinnan pitävyys jää kuitenkin lukijalta testaamatta. Alkuperäiset tekstit ovat tavallisen lukijan ulottumattomissa, mutta myös tutkijan metodinen asenne analysoitavaan tuntuu häilyvän. Kokemusmaailmat yhtyvät paikoitellen siitä huolimatta, että objektiivisuuden tai oppineisuuden illuusiota ylläpidetään massiivisen viiteapparaatin ja lainausmerkkien avulla.

(ALA)TYYYLI

Silloin kun kyseessä on asiatyylinen julkaisu, voidaan eri »äänien» avaimina pitää myös kielen tyylirekisterien vaihtuvuutta. Näin ollen alatyyliset ilmaukset Siltalan tekstissä kielivät samastumisesta kuvattavaan, toisin sanoen vapaasta epäsuorasta esityksestä:

- (4) Hän kertoi esimerkiksi *piukkapilluisesta* tytöstä, johon ponnistuksista huolimatta oli uponnut vain »makumutteri». (Viitenumero.) (Siltala mts. 362.)

¹² Kuuluisa esimerkki tästä olisi: *Oidipus sanoi haluavansa naida äitinsä*, kun Oidipuksen sanat kuuluivat itse asiassa: »*Haluun naida lokasten.*» Epäsuora esitys väritytty esittäjänsä tulkinnasta, ja vastuu tulkinnasta on luonnollisesti referoijan. Merkittävä rooli tulkinnallisen kehyksen luomisessa on referoijan valitsemalla puheaktiverbillä. Puheaktiverbien monihahmotteisuudesta opaakkien kontekstien muodostajana on kirjoittanut mm. Pajunen väitöskirjassaan (1988: 237–247).

¹³ On ollut mielenkiintoista todeta, kuinka jyrkästi eri tutkijoiden käsitykset epäsuoran esityksen sisällöllisestä vastuusta poikkeavat toisistaan, vrt. esim. Guentchéva (1994: 12).

¹⁴ Vapaasti suomennettuna: »epämääräisyys, ilmaisun todellisen esittäjän suhteen ylläpidetty epävarmuus.»

Piukkapilluinen on tuskin asiattyinen, ja siksi mielletävissä pikemminkin analysoitavan kuin tutkijan käyttämäksi ilmaisuksi. Lainausmerkitty »makumutteri» on esitetty omaelämäkirjoittajan käyttämänä sanana, johon tutkija-analytikkomme säilyttää etäisyytensä. Olisiko niin, että miestutkijan nyanssintaju on herkempi miehisten sukuelinten kohdalla?

- (5) Mutta kun Jaakon paras kaveri menetti poikuutensa, se oli katkera isku: »Join itseni humalaan ja yritin iskeä saman, vähän leväperäisen tytön kuin kaverini. Mutta ei se minulle antanut. Kyllä harmitti.» (Viitenumero.) Näissä kuvauksissa nainen on *perse* eikä persoona. Vain kaveri on persoona — kuin oma persoona. / (Siltala mts. 365.)

Jälleen tutkijan sanasto näyttää saaneen vaikutteita elämäkertakirjoittajan tyylistä. Alkusoinnun varjolla Siltala käyttää itsekin alatyylisiä ilmaisuja.

- (6) / Arvostelu on Kallelta kunnianosoitus: *muija* todetaan siinä päteväksi ammatti-ihmiseksi miesporukan selviämiseetoksen mukaan; pätevän ei tarvitse olla rakastettava ja pätevän oikutteluakin täytyy suvaita. *Muijahan on omassa lajissaan ihan hyvä jätkä.* / (Siltala mts. 416.)

Tässä Siltala kaikesti esittää jälleen itselleen vieraan näkökulman. Kursivoidun lauseen tyyli mukailee omaelämäkirjoittajan tyyliä, vaikkei sitä olekaan lainaukseksi merkitty. Myös viittaussuhteet tukevat oletustani; vaimoonsa voi kai viitata pelkällä *muija*-sanalla vain siippa itse. Siltalan näkökulma melkein edellyttäisi, että tarkoite tulisi määritellyksi *Kallen muijaksi*, sillä hänestä tässä puhutaan.

- (7) Kulutusrahansa Ykä ansaitsi pankissa, jonka puuduttavaa työtä *hän* sieti »dollarinkuvat silmissäni». (Siltala mts. 457.)

Esimerkki 7 on kiusallinen sekamuoto suoraa ja epäsuoraa lainausta, jossa syntaksi kärsii kertoja-tutkijan ja elämäkertakirjoittajan näkökulmien perättäisyydestä. Siltala on halunnut kuvauksessaan käyttää Ykän ilmausta »dollarinkuvat silmissäni» siitä huolimatta, että 1. persoonan omistusliite ei kongruoi 3. persoonan subjektin kanssa.

Ylikahri (1996: 189) toteaa, että puhekielen pronominiin vaihtelujärjestelmä *hän/se, he/ne* saattaa auttaa kuulijaa päättämään, kenen puheesta tai tajunnasta on kyse, silloin kun johtolause tai lainausmerkit puuttuvat (vrt. myös A. Hakulinen 1988, Saukkonen 1967). Ylipäänsä Ylikahrin käyttämä termi »referoinnin laajentumat» olisi sovellettavissa Siltalan tekstiin; niitä olisivat kohdat, joissa Siltala suoran lainauksen jälkeen tulkitsee puheenalaisen käytöstä tämän näkökulmasta.

- (8) / »Olen levoton sielu. Olen aina ollut ja olen edelleenkin. Elämä on elämistä varten, eikä siitä saa kieltäytyä. Elämä verottaa aikanaan ankarasti, ellei lainkaan osallistu sen tarjoamiin talkoisiin», pohtii mielenterveysopiskelija Mika (s. 1968). *Jos ei uskalla tehdä elämästään sitä mitä tahtoo, menettää lopulta ulkoisenkin arvonsa.* »Suomalaiset, ja etenkin suomalaiset miehet, ovat maailman huipulla vapaaehtoisessa elämästään luopumisessa.» (Siltala mts. 458.)

Esimerkissä 8 sitaattien väliin jäävä virke lienee jonkinlainen Siltalan muotoilema synteesi Mikan ajatuksista. Geneerisenä ja johtolauseettomana se tuntuu yhdistävän tutkijan

▷

ja analysoitavan ajatusmaailmoja.

9. Mika asetti Valamon onnen vastakkain miesten näyttämispakkoisen touhotuksen kanssa todeten, että »luostariveljet ovat kovia jätkiä»: »Heille vuosi on vuosi, eikä mikään viisivuotissuunnitelma, jonka aikana pitää saada ainakin palkan korotus, uusi rakastajatar ja vaimolle uusi auto kauppamatkoja varten». Mika hakeutui nöyryyttäviinkin kokemuksiin *juodakseen kirjailijan tavoin maljansa täytenä. Elämäähän sekin oli.* »On luonteesta kiinni, pistääkö tavoitteeseen elämäntyön kruunaamisen – – .» (Siltala mts. 458.)

Esimerkin 9 kohdalla herää jälleen kysymys, onko elämäkertakirjoittaja käyttänyt tekstissään ilmausta »juoda kirjailijan tavoin maljansa täytenä», jonka Siltala on sitten valmis hyväksymään omaan tekstiinsä. Tyyllillisesti se tuntuisi pikemminkin kuuluvan Mikalle: se on melkein liian runollinen kertoja-tutkijan esittämäksi. Sillä kuvataan tässä juuri Mikan elämänasennetta ikään kuin sisältäpäin katsottuna.

10. Haasteellisia riskiurakoita vastaanottaessaan Rauno toisti ja kontrolloi menettämisenpelkoaan. Saalistajien kamppaillessa Lähi-idän urakoista lopputuloksen ratkaisi usein päätöksentekoon sisältyvä »arvaamaton inhimillinen elementti». *Aina sai varautua muuhunkin kuin siihen, mitä päällisin puolin näytti tapahtuvan.* (Viitenumero.) / (Siltala mts. 30.)

Esimerkin 10 kursivoitu virke on selvästikin Raunon kokemusmaailmasta, joskin Siltala tuntuu olevan samaa mieltä, koska ei ole ilmoittanut sitä Raunon sanomaksi muuten kuin viitenumerolla (vrt. esim. 8). Kieliopillisesti rakenne on ns. nollapersoonaa (ks. esim. Laitinen 1995b), jota suomen kielessä käytetään myös itsestä puhuttaessa. Tieteellinen tekstilaji edellyttäisi, että tämä yksittäinenkin lause merkittäisiin eksplisiittisesti Raunon sanomaksi lainausmerkein tai johtolauseella: *kirjoittaa/pohtii/ jne. Rauno.* Johtolauseiden poisjätö on vapaan epäsuoran esityksen selkeimpiä tunnuspiirteitä.

11. »Ei voinut tuntea järkytystä, shokkia tai epätoivoisuutta. – – Avioliittohaaveet, rakkaus ja seksi olivat minun kohdaltani nyt päättyneet koko elämäni ajaksi.» *Mitään ei tuntunut puuttuvan, vaikka elämä ilman viettejä ajoittain tuntui kolkolta.* (Siltala mts. 47–48.)
12. Minun on helpompi harkita teoilleni raja, koska minulla ei ole kiinnostusta eikä himoa mihinkään.» Silti Olli pelkäsi sortuvansa vaaroihin, ellei henki tätä alinomaan varjelisi ja neuvoisi. *Onneksi henki palasi, vaikka se välillä jätti lapsensa yksin.* (Siltala mts. 48.)

Esimerkki 11 havainnollistaa tutkija-kertojan eläytymistä analysoitavan kokemukseen — kenestä elämä ilman viettejä tuntui kolkolta? Tekstissä ilmenee elämäkertakirjoittajan tilanne, johon kertoja-tutkija peilaa omaa kokemustaan. Esimerkissä 12 taas olen tunnistanut uskonnollisävytteistä ilmaisuja, jonka olettaisin pikemminkin ominaiseksi omaelämäkertakirjoittajalle kuin Siltalan tyylikeinoksi. Koska Siltala ei kuitenkaan merkitse omassa osuudessaan käyttämiään sanoja toisen omiksi, tulkitseen tämänkin esimerkin vapaaksi epäsuoraksi esitykseksi, jossa kuvattavan henkilön tyyli on värittänyt tekstiympäristöön.

Liitepartikkelilla *-hAn* vaikuttaisi olevan oma osuutensa lainatun puheen esittämisessä (ks. esimerkkejä 3, 6 ja 9). *-hAn* -partikkelilla voidaan suomen kielessä ilmaista mo-

nenlaisia seikkoja. Sen käyttö kirjoitetussa tekstissä on tekstuaalisesti alisteista; sillä selitetään, perustellaan tai palautetaan lukijan mieleen jokin tekstissä edellä esiintyvä seikka. Samalla se implikoi asian jo lukijan tuntemaksi.¹⁵

-hAn kytkeytyy lainatun puheen problematiikkaan myös episteemisestä näkökulmasta. Liitepartikkeli on nimittäin toisinaan tulkittavissa referoinnin merkiksi. Se ikään kuin edustaa vierasta näkökulmaa (johon eläydytään) tekstissä. Onkin arveltu (ks. L. Hakulinen 1979: 88, 235–236), että suomen *-hAn*-liitepartikkelin taustalla olisi *hän*-pronomini. Laitisen mukaan (1995a) *-hAn*-liitepartikkelin funktiot puhujan episteemisen tiedon ja affektisten asenteiden ilmaisuna olisivat johdettavissa juuri *hän*-pronominin asemasta tunteen ja tiedon leikkauspisteessä.

Perusfunktioltaan selittävänä *-hAn* ikään kuin perustelee kyseessä olevan asian näissä esimerkeissä elämäkertakirjoittajan näkökulmasta. Tutkija voi partikkelin avulla myös ilmaista asennoitumistaan tähän toiseuteen ja sen ilmentämään näkökulmaan. Näissä esimerkeissä tulkitsen sen ilmentävän tutkijan eläytymistä analysoitavan näkökulmaan, jonka hän referoi. Myös ironia on mahdollista: vrt. esim. 6: *Muijahan on omassa lajissaan ihan hyvä jätkä!* Argumentaation näkökulmasta *-hAn* — yleisesti tunnettuun toiseikkaan vetoavana — värittää puhetta itsestään selväksi; näinhän asia tietysti on. Se vetoaa kuulijaan: »Olethan itsekkin samaa mieltä» (Penttilä 1963: 120). Ironiseksi se muuttuu silloin, kun asia ei olekaan niin itsestään selvä.

Paikoitellen Siltala lainaa myös kaunokirjallisia tekstejä (ks. esimerkiksi mts. 62). Se tapa, jolla omaelämäkerralliset sitaatit ja Siltalan kommentit sekä kaunokirjallisuudesta lainatut tekstikatkelmat ja Siltalan kommentit vuoroin nivoutuvat toisiinsa, onkin esittämästäni näkökulmasta mielenkiintoinen. Suhteessaan muihin (omaelämäkerta)tekijöihin Siltalan edustama tieteellinen subjekti¹⁶ on verrattavissa kertojaan. Pitkin matkaa olenkin nimittänyt häntä kertoja-tutkijaksi erotuksena aineiston omaelämäkertakertojasta. Kaunokirjallisuudessa kertoja on usein kaikkietävä, uskottavuuden rajoissa. Fokalisoinnin mukaan tapahtumia kerrotaan joko ulkopuolisen havaintopiiristä tai henkilöhahmon sisältä. Genette (1980) puhuu nollafokalisoinnista viitatessaan kaikkietävään kerrontaan.

Tutkimusmetodin ja sen representaation ongelmiin päästään käsiksi juuri tämän kaikkietävyyden modaliteetin kautta, jota tekstin tyylikeinot ilmentävät. Eläytymisensä kauttahan kertoja-tutkija Siltala voi toisinaan kertoa analysoitavansa tuntemuksista ikään kuin sisältäpäin. Mutta hyväksymmekö me tämän lukijoina? Metodisesti meille tarjoillaan perustelemattomia tulkintoja, joiden syntyvaiheet hämärtyvät näkökulmien esittämisen sokkeloihin. Raja kommentin ja sitaatin välillä on paikoitellen liian epämääräinen.* Tekstin epämääräisyys puolestaan palautuu tekstilajin määrittämisen ongelmaan.

Ehrnrooth kirjoittaa Helsingin Sanomien kuukausiliitteessä (27.5.1995): » — — omaelämäkertoja kirjoittaneiden miesten hienojakoiset psyyket supistetaan siihen mitä heidän kilpakirjoituksistaan on luettavissa.» Korjaan: heidän psyykensä supistetaan niihin tulkintoihin, joita Siltala esittää lukijalleen toisinaan perusteluitta eli tukeutumatta autent-

¹⁵ Tarkemmin tästä aiheesta ks. esim. A. Hakulinen 1976, Halonen 1994, 1996.

¹⁶ Huomattakoon lisäksi, että Siltalan tutkijaidentiteetti horjuu tekstissä *minä-* ja *me-*persoonamuotojen välillä; molempia esiintyy. Vrt. esim. mts. 429: »Kokoamme luvussa IX nämä teemat yhteen tarkastellaksemme, kuinka — — ja s. 436: »Lukisin myös Noron Simmel-tulkintaa niin, että — — ».

tiseen tekstiaineistoon ja oman tulkintansa päättelyketjua eksplikoimatta. Tämä ärsyttää, sikäli kuin kyseiset tekstit eivät muutoin ole lukijan käsillä ja kun paikoitellen emme tiedä tarkasti, kenen näkökulmasta ja/tai sanoin asioita esitetään. Mihin siis kielen tasolla päättyy lainaus, missä alkaa tutkijan kommentti tai analyysi?

VIITTEET

Tarkastelen lyhyesti Siltalan viiteapparaattia. Lähdeviitteiden merkitseminen on objektiivoina perinne tieteellisessä kirjoittamisessa: ikään kuin kaikki tieto olisi tarkistettavissa. Frawley (1987) on soveltanut Derridan käsitettä *citationnalité* (engl. *citationality*) todessaan, että totuus esittäytyy tieteessä legitimiinä lainauksena. Siteerattavuus on totuuden ainoa mahdollinen modaaliteetti. Yhden kirjoittajan omintakeisuus supistuu tavaksi yhdistellä ja koota intertekstuaalinen palapeli legitimiin ja vakuuttavasti. Jos hyväksymme ajatuksen, että totuus on näiden tekstien välisten suhteiden oikeaoppinen kollaasi, meidän tulee kiinnostua niistä muodoista, joilla suhteita tekstien välillä esitetään. Viiteillä on tässä tehtävänsä: »Alaviitteet ovat tekstienvälinen koheesiokeino, jotka osoittavat, että yhden tekstin pinnanmuodostus on kytköksissä toisen tekstin pinnanmuodostukseen.» (Frawley 1987: 133; suomennos tämän artikkelin kirjoittajan). Viitteen merkitseminen jakaa myös vastuun esitetystä tiedosta eri tekijöiden kesken: tämän yleisesti hyväksytyyn tiedon, jonka on esittänyt se ja se, pohjalta päättelen tässä nyt seuraavaa... Kiinnitänkin nyt huomiota siihen, miten eri tavoin viitteet toimivat aineistossani eri muotoisten lainausten yhteydessä.

Kaikkiaan Siltalan tekstissä on kolmentyyppistä lainattua puhetta. On suorina, lainausmerkittyjä jaksoja, joihin on poikkeuksetta liitetty perään lähdeviite. Toiseksi on tekijän puhetta, joka tiivistää ulkopuolisen näkökulmasta omaelämäkirjoittajan tekstin sisällön. Viitenumero viittaa omaelämäkirjoittajan kyseessä olevaan tekstikohtaan¹⁷ esimerkiksi näin: *Kommunikaatiovaikeudet periytyivät Pertin omaan avioliittoon.* (Siltala mts. 62.) Kolmantena tapauksena olen pitänyt vapaan epäsuoran esityksen puitteissa tulkittavia esiintymiä, joihin toisinaan on liitetty lähdenumero, toisinaan ei. Samastumisvaikutelma on voimakkaampi jälkimmäisessä tapauksessa. Vapaan epäsuoran esitystavan ja raskaan viiteapparaatin luoma kontrasti on epäilyttävä. Kirjan loppuun merkittyjä alaviitteitä on peräti 55 sivua, ja silmämääräisesti laskien yhdellä sivulla on keskimäärin viisi viitettä.

Samalla kun vapaa epäsuora esitys on subjektiivisuudessaan rohkeaa, se ei kenties ole riittävän eksplisiittistä tutkimustarkoituksiin. Ollakseen vakuuttavaa se edellyttäisi alkuperäisen tutkimusaineiston rinnalleen oheislukemistoksi. Tämäkään ei tosin lisäisi kirjan helppolukuisuutta.

¹⁷Tämän artikkelin tarpeisiin en ole katsonut välttämättömäksi perehtyä alkuperäiseen elämäkerta-aineistoon, joka on intimitteettisuojan vuoksi vaikeasti ulottuvilla. Paikoitellen olisi ollut mielenkiintoista itse todeta, mihin tekstikohtaan Siltala numeroilla viittaa ja mitä tekstissä on. Toisinaan esittämäni kritiikki melkein tätä edellyttäisikin, mutta olen kuitenkin mieluusti ja perustellusti pysytellyt rivilukijan ruodussa.

YKSITYINEN JA JULKINEN

Edellä sivusin sitä tosiseikkaa, että tieteellinen subjekti on murrosvaiheessa. Aukottoman ja osin illusorisen puolueettomuuden kuvan luomisesta on luovuttu, ja etenkin ihmistieteissä hyväksytään tutkijan subjektiivisuus. On tiedeyhteisöjä, joissa sen aiempaa suurempi esille tuominen katsotaan reiluksi avoimuudeksi ja on siis tietoinen valinta.

Viime aikoina julkaistusta kirjallisuudesta valitsin vertailuesimerkiksi Marja Kaskisaaren Lesbokirjan (1995), jossa niin ikään on käytetty omaelämäkerrallista aineistoa tutkimuksen lähtökohtana mutta jossa tutkijan suhde tekstiaineistoon ilmenee aivan eri tavalla kuin Siltalan kirjassa. Kaskisaaren ratkaisu on omaperäinen¹⁸: hän välittää toisen tarinan lukijalle *sinä*-pronominia käyttäen. Tutkijan ja tutkittavan näkökulmien välistä epämääräisyyttä ei siis kielellisten rakenteiden tasolla synny: » – – omaelämäkertojen subjektin vaihdos (minusta sinuksi) osoittaa, että *sinä*-teksteissä on kysymys minun tekemistäni tulkinnoista» (Kaskisaari 1995: 20). Kaikki välittyy lukijalle tutkijan suodattamana, enimmäkseen omin sanoin kertomana. Kaskisaari vertaa tutkimusotettaan peiliin: tutkija peilaa tekstin takaisin elämäkertakirjoittajalle. Puhuttelumuoto ei kuitenkaan ole kovin luonteva silloin, kun lukija on asetelman »kolmas», ei aineistoon kuuluva subjekti. Omaelämäkerta-aineistoon kuulumaton lukija saattaa kokea itsensä asetelman ulkopuoliseksi tirkistelijäksi. Havainnollistan Kaskisaaren ratkaisua seuraavalla tekstikatkelmalla:

/Palasitte onnellisina. Teillä oli hyvä olla yhdessä. Stella valmistui ja *sinä* jatkoit opiskeluasi ja teit työtä. Aloitte vihdoin aikuistua ja tämä karmea yhteiskunta alkoi painaa taas päälle. Kukaan ei sanonut, että ette saisi olla rakastavaisia, mutta jostain kumman syystä teistä alkoi tuntua, että näin ette voi olla loppu elämääne. Itkutte yhdessä maailman vääryyttä. Ette olisi tarvinneet kuin toisenne, mutta se oli mahdottomuus. / (Kaskisaari mts. 40.)

Tästä valinnasta voi siis esittää kritiikkiä: kuvattavat »sinuudet» alkavat muistuttaa toinen toisiaan. Herää epäily siitä, että tutkija-kertoja on kenties kiinnittänyt huomiotaan yksipuolisesti tiettyihin seikkoihin, ja lukija on jälleen pakotettu sokeasti luottamaan tutkijan valintoihin ja hänen tekemiinsä päätelmiin. Kirja on menettänyt myös sen tyylien kirjon, jonka voi olettaa kumpuavan alkuperäisen tekstiaineiston eri persoonallisuuksista. Tämä johtaa äärimmillään tutkimustulosten kyseenalaisuuteen. Ne valinnat, jotka ovat puolusteltavissa arkaluontoisen aineiston suojelemisena, kääntyvät siis tulosten ja argumentaation luotettavuuden näkökulmasta tekijäänsä vastaan. Tutkijan ote vallan kahvasta on pitävä ja omistava, hyvässä ja pahassa.

Kaskisaaren menettelyn ansioksi on luettava se, että hän tiedostaa tieteellisen kielenkäytön ongelmia ja tekee selkeitä, perusteltuja valintoja tekstin tasolla. Siihen etäännyttämisen tai eläytymisen prosessiin, josta kummassakin käsittelemässäni kirjassa on kyse, liittyy kuitenkin monenlaisia vaikeuksia, joista osaa toivon pystyneeni tässä valottamaan.

¹⁸ Tekijä seuraa tosin ilmoituksensa mukaan Luce Irigarayn esimerkkiä (Kaskisaari 1995: 21).

MINÄKIRJOITTAMINEN

Lopuksi rohkenen esittää joitakin irrallisia huomioita omaelämäkertatutkimuksesta. Omaelämäkertatutkimusta eivät Siltalan tai Kaskisaaren kirjat suoranaisesti ole, mutta koska ne molemmat pyrkivät analysoimaan omaelämäkertatekstejä, löytyy tältä tutkimusalueelta kuitenkin mielekkäitä näkökulmia.

Subjekti tekstuaalisena elementtinä tai rakenteena, subjektin suhde Toiseen ja minuuk-sien konstruointi tekstin sisäisenä tai tekstienvälisenä prosessina ovat teemoja, jotka löytyvät kaikenlaisen minäkirjoittamisen ytimeistä, olkoon tutkimusote sitten struktura-listinen, dekonstruoiva, feministinen tai psykoanalyttinen. Feministinen kritiikki on alusta alkaen pohtinut tutkijan ja tutkimuskohteen suhdetta. Tutkimuksen omaelämäkerrallisuus, henkilökohtainen sitoumus ja oman lähtökohdan selvittäminen — ja kenties esillepano — ovat olleet naistutkimuksen huomion kohteena tieteen tekemisen prosesseja valottaessa (ks. esim. Miller 1991).

Psykoanalyttisesta näkökulmasta tarkasteltuna omaelämäkerrassa on kyse kaaoksen järjestämisestä, eheyttävästä tarinan kertomisesta kuuntelevalle Toiselle. Toinen on psykoanalyttikko, paikka, jossa minä rakentuu. Psykoanalyttisesti suuntautuneen omaelämäkertatutkimuksen peruskäsitteitä ovat »parantuminen» ja »transferenssi» (Kosonen 1989: 36). Psykoanalyttisesti valveutuneen Siltalan asemaa kirjassa voisikin kenties luonnehtia peilaavaksi ja »transferoivaksi» Toiseksi, joka on muuttanut asemansa passiivisesta kuuntelevasta korvasta (tai lukevasta silmästä) tarinan uudelleenkertojaksi, joka kirjoittaessaan samalla terapoi itse itseään.

Ranskalaisessa Lacan-perinteessä puhutaan yleisemminkin »itsensä kirjoittamisesta» muiden tekijöiden tekstin sisään, minkä tuloksena syntyy ikään kuin yhteinen teksti. Se ei kuitenkaan ole vallankäyttöä suhteessa toisiin tekijöihin tai lukijaan, sillä muidenkin tekstit ovat julkisia — toisin kuin Siltalan aineisto. »Jokainen omaelämäkerta on yhtaikaa toisen ja omaa», kirjoittaa Kosonen (1989: 36) Jean-Bertrand Pontalis'n ajatusta lainaten. Tätä ajatusta toteuttaa Siltalan tekstissä kerrontatekniikka, joka kulminoituu vapaan epäsuoran esityksen käytöksi.

LÄHTEET

- AUTHIER-REVUZ, JACQUELINE 1995: *Ces mots qui ne vont pas de soi. Boucles réflexives et non-coïncidences du dire*. Larousse, Paris.
- BAHTIN, MIHAIL 1973 [1929]: *Problems of Dostoevsky's poetics*. Ann Arbor, MI.
- 1987 [1953]: *The problem of speech genres*. – C. Emerson & M. Holquist (toim.), *Speech genres and other late essays* s. 60–102. Käännös V. W. McGee. University of Texas Press, Austin.
- BRUÑA CUEVAS, MANUEL 1996: *Le discours direct introduit par que*. – *Le français moderne* 1 s. 28–50.
- COHN, DORRIT 1983: *Transparent minds. Narrative modes for presenting consciousness in fiction*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey.

- DUCROT, OSWALD 1984: *Le dire et le dit*. Minuit, Paris.
- EHRlich, SUSAN 1990: *Point of view. A linguistic analysis of literary style*. Routledge, London.
- FRAWLEY, WILLIAM 1987: *Text and epistemology. Advances in discourse processes Vol. XXIV*. Ablex, Norwood, New Jersey.
- GENETTE, GERARD 1980: *Narrative discourse. An essay in method*. Cornell University Press, Ithaca.
- GOFFMAN, ERVING 1981: *Forms of talk*. Basil Blackwell, Oxford.
- GUENTCHEVA, ZLATKA 1994: *Manifestations de la catégorie du médiatif dans les temps du français*. – *Langue française* 102 s. 8–24.
- HAKULINEN, AULI 1976: *Reports on text linguistics: suomen kielen generatiivista lauseopista 2*. Meddelanden från stiftelsen för Åbo Akademi forskningsinstitut 7. Turku.
- 1988: *Miten nainen liikkuu Veijo Meren romaaneissa*. – Lea Laitinen (toim.), *Iso-suinen nainen* s. 56–70. Yliopistopaino, Helsinki.
- HAKULINEN, LAURI 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. 4. korjattu ja lisätty painos. Otava, Helsinki.
- HALONEN, MIA 1994: *Yhteisen tiedon rekonstruoinnista keskustelussa. Pro gradu -tutkielma*. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. Suomen kielen laitoksen muotoopin arkisto.
- 1996: *Yhteisyyden ja tunnistettavuuden osoittaminen perhekeskustelussa*. – Auli Hakulinen (toim.), *Kieli* 10 s. 173–206. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- IKOLA, OSMO 1960: *Das Referat in der Finnischen Sprache. Syntaktisch-stilistische Untersuchungen*. Suomalaisen Tiedeakateman Toimituksia B: 121. Helsinki.
- KAJANNE, MILLA 1996: *Kertomus, referointi ja kerronnan valta*. – Auli Hakulinen (toim.), *Kieli* 10 s. 207–242. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- KASKISAARI, MARJA 1995: *Lesbokirja. Vieras, minä ja moderni*. Vastapaino, Tampere.
- KOSONEN, PÄIVI 1989: *Huomioita 'minästä' omaelämäkertateorioissa*. – *Naistutkimus* 4/1989 s. 31–40.
- KRISTEVA, JULIA 1969/1984: *Word, dialogue and novel*. – Toril Moi (toim.), *The Kristeva reader* s. 33–61. Columbia University Press, New York.
- KUIRI, KAIJA 1984: *Referointi Kainuun ja Pohjois-Karjalan murteissa*. SKS:n Toimituksia 405. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- LAITINEN, LEA 1995a: *Persoonat ja subjektit*. – Pirjo Lyytikäinen (toim.), *Subjekti. Minä. Itse. Kirjoituksia kielestä, kirjallisuudesta, filosofiasta* s. 35–79. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1995b: *Nollapersoona*. – *Virittäjä* 99 s. 337–358.
- McHALE, BRIAN 1978: *Free indirect discourse: A survey of recent accounts*. – *Poetics and theory of literature* 3 s. 249–287.
- MILLER, NANCY K. 1991: *Getting personal. Feminist occasions and other autobiographical acts*. Routledge, New York.
- OLTEAN, STEFAN 1993: *A survey of the pragmatic and referential functions of free indirect discourse*. – *Poetics Today* 14 s. 691–714.
- PAJUNEN, ANNELI 1988: *Verbien leksikaalinen kuvaus*. Helsingin yliopiston yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 18. Yliopistopaino, Helsinki.

▷

- PENTTILÄ, AARNI 1948: Referaatista I. selosteesta. – Virittäjä 52 s. 48–69.
- 1963: Suomen kielioppi. 2. tarkistettu painos. WSOY, Porvoo.
- PERRET, MICHELE 1994: L'énonciation en grammaire du texte. Editions Nathan, Paris.
- PERRIN, L. 1994: Mots et énoncés mentionnés dans le discours. – Cahiers de linguistique française 15 s. 217–248.
- RICEUR, PAUL 1983–84: Temps et récit. Seuil, Paris.
- SAUKKONEN, PAULI 1967: Persoonapronominien *hän:se*, *he:ne* distinktiivii oppositio. – Virittäjä 71 s. 286–291.
- SILTALA, JUHA 1994: Miehen kunnia. Otava, Keuruu.
- SILVERMAN, KAJA 1983: The subject of semiotics. Oxford University Press, New York.
- SIMONIN, JENNY 1984: De la nécessité de distinguer énonciateur et locuteur dans une théorie énonciative. – DRLAV 30 s. 55–62.
- TAMMI, PEKKA 1986: Kertojan ja henkilön diskurssista. Esimerkkinä Marja-Liisa Vartion proosa. – Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja 40 s. 25–61. SKS, Helsinki.
- TUOMARLA, ULLA 1993: Parole multiple journalistique; aspect énonciatif, dialogique et argumentatif. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston romaanisten kielten laitos. Historiallis-kielitieteellinen kirjasto.
- YLIKAHRI, KRISTIINA 1996: Referoinnin laajentumat *hän-*, *he- ja se-*, *ne* -pronominien käytössä Siikaisten murteessa. – Virittäjä 100 s. 182–202.

FREE INDIRECT SPEECH IN REPORTING RESEARCH;
OBSERVATIONS ON
THE NARRATIVE TECHNIQUE USED IN JUHA SILTALA'S
MIEHEN KUNNIA

The article examines the use of free indirect speech in the work entitled *Miehen kunnia* by Juha Siltala. A stylistic device untypical of non-fiction, free indirect speech blurs the borders between the experiential worlds of the researcher and the subject of the research. This is the case especially in the parts of the text where Siltala, on the basis of the autobiographical text he is analysing, attempts to summarize and/or interpret the consciousness of the person being described. The linguistic manifestations of this include the 'infectious' transfer of stylistic features and vocabulary from the subject of the research to the researcher. At a more general level, it is a question of the way in which the research approach (the 'empathetic' researcher) is reflected in the method of reporting the research, and also the way in which the research material is represented in the researcher's text. The use of free indirect speech in this kind of work is problematic from the point of view of argumentation; in some places the steps in the researcher's rea-

soning disappear beyond the reach of the reader. Expressively effective but dubious in terms of argumentation, the work's narrative forces the reader to trust the conclusions made by the researcher, which are offered without justifying intermediate stages and lack distance from the text being studied. In the text passages discussed, which vacillate in their semantic approach, the reader no longer has any chance of differentiating the researcher's interpretation from the text being studied. In the examples analysed in the article, the different forms of free indirect speech are examined more closely.

Using this work by Siltala as an example, the general aim of the writer is to shed light on present phenomena in scientific language. In addition to textual examples, the article also discusses the creation and definition of the concept of free indirect speech. Besides Siltala's work, Marja Kaskisaari's *Lesbokirja* is also mentioned for the purposes of comparison. It offers the reader the same type of autobiographical material and analysis, but in a sharply different way to Siltala. In Kaskisaari's work, the researcher addresses the subjects of the research by the personal pronoun *sinä* (2nd person singular), and she conveys each life story to the reader in her own words. The different facets of subjectivity in scientific research are a matter which researchers give expression to in their texts in different ways. The choices of narrative technique made in the works by Siltala and Kaskisaari provide food for thought, as much for the philosopher of science as for the linguist. ■

Kirjoittajan osoite (address):

Romaanisten kielten laitos / tutkijat, PL 4 (Vuorikatu 3 A),

00014 Helsingin yliopisto

Sähköposti: *Ulla.Tuomarla@Helsinki.Fi*